

ПІДТРИМКА СУБКОНТРАКТАЦІЇ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

SUPPORT OF SUBCONTRACTING IS AN IMPORTANT DIRECTION OF INDUSTRIAL POLICY

Анатолій ЩЕРБАК,
кандидат економічних наук,
Одеський національний
економічний університет

Anatoliy SHCHERBAK,
Ph.D. in Economics,
Odessa National
Economic University

На сучасних ринках для створення конкурентоспроможного продукту, що задовольняє запити клієнта, ресурсів одного підприємства, як правило, недостатньо: потрібна участь інших гравців ринку, що володіють необхідними ресурсами та компетенціями. Для налагодження виробничих зв'язків активно використовується субконтрактація – спосіб організації виробництва, заснований на поділі праці між контрактором (замовником) і субконтракторами – спеціалізованими підприємствами, що виготовляють комплектуючі, виконують роботи, надають послуги. На жаль, в Україні субконтрактація поширена недостатньо, що негативно позначається на розвитку економіки, особливо машинобудівного комплексу.

Питання субконтрактації аналізуються в роботах Д.Антонюка, К.Белокрилова, В.Крістерсона, Ф.Кімури, І.Литовченка, Дж.-Л.Моркоса, І.Петріщевої, О.Вільямсона, Л.Христофорової та інших вчених. Водночас у вітчизняній літературі недостатньо досліджено міжнародний досвід підтримки субконтрактації та можливості його використання в Україні.

Мета статті – проаналізувати роль субконтрактації в сучасній економіці, існуючий досвід її підтримки і запропонувати заходи щодо її розвитку в Україні.

Субконтрактація зародилася ще в епоху мануфактури. Так, у кінці XVII століття на верфях голландського міста Заадама щороку будувалися сотні кораблів. У місті та його околицях працювали сотні підприємств суміжних виробництв: лісопильного, канатного тощо, на яких було зайнято близько 15 тисяч працівників [1, с. 66-67]. У результаті голландський корабель коштував у 2-3 рази менше від аналогічного англійського. Однак у той час така організація виробництва була винятком.

Значне поширення субконтрактації отримує в XIX столітті у зв'язку з розвитком великого машинного виробництва. Однак важливу роль

в економіці вона стала відігравати тільки в XX столітті після організації масового виробництва в автомобільній, авіаційній промисловості та деяких інших галузях.

Основною перевагою застосування субконтрактації для контрактора є можливість сконцентрувати зусилля й ресурси на стратегічних напрямках своєї діяльності, підвищити ефективність виробництва. Для малих і середніх підприємств виконання замовлень забезпечує гарантований збут продукції, високий рівень завантаження устаткування.

При цьому участь у виробництві значної кількості самостійних підприємств підвищує ризики, пов'язані з дотриманням графіка поставок і рівня якості, несанкціонованим використанням інтелектуальної власності замовників. З іншого боку, останні отримують певну ринкову владу і часто проводять по відношенню до субконтракторів досить жорстку політику. Однак активний розвиток субконтрактації свідчить, що її позитивні аспекти істотно перевищують негативні.

Субконтрактація сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки в цілому. Вона забезпечує більшу гнучкість промислової системи, більш високу ступінь завантаження виробничих потужностей, зростання продуктивності праці та економію витрат за рахунок поглиблення спеціалізації, поширення інновацій, розвиток малого і середнього бізнесу. Механізм субконтрактації є найважливішим елементом створення й функціонування кластерів.

У сучасних умовах субконтрактація набула найбільшого поширення в машинобудуванні, металообробці, радіоелектронній та електротехнічній промисловості, виробництві гумово-технічних виробів і обробці пластмас. У 15 «старих» членах ЄС загальний обсяг виробництва, пов'язаний з субконтрактною діяльністю, становив у 2014 році 392,27 млрд. євро. У процесах субконтрактації брали участь 254 тисяч підприємств,

У статті досліджується виникнення й розвиток субконтрактації та її роль в сучасній економіці. Проаналізовано програми, спрямовані на розвиток субконтрактації, які здійснюють ЄС і ЮНІДО. Детально описано російську систему субконтрактації. Обґрунтовано необхідність державної підтримки субконтрактації в Україні.

The article examines the emergence and development of subcontracting and its role in the modern economy. The programs aimed at subcontracting development carried out by the EU and UNIDO have been analysed. Russian system of subcontracting has been described in detail. The necessity of state support for subcontracting in Ukraine has been substantiated.

на яких було зайнято близько 6 млн. осіб. З них 3,24 млн. було безпосередньо зайнято виконанням замовлень [2].

Тривалий час дослідження субконтрактації носили в основному прикладний характер. Однак у 70-80-х роках минулого століття цими питаннями активно зайнялися деякі представники неінституціоналізму. З використанням теорії трансакційних витрат були глибоко проаналізовані питання опортуністичної поведінки при виконанні угод, проблеми вибору між організацією власного виробництва й залученням субпідрядників.

По-новому поглянути на деякі проблеми субконтрактації дозволило також дослідження так званих гібридних організацій. Останні займають проміжне положення між ринком і ієрархією як формами організації. До гібридних організацій відносять, зокрема, кооперативи, кластери, мережі, франчайзинг. Характер відносин у таких структурах мало нагадує звичайні ринкові. Вони мають регулярний характер, здійснюється координація дій, об'єднання ресурсів, виникає атмосфера довіри, внаслідок чого істотно знижуються трансакційні витрати. Широке поширення гібридних організацій пов'язано з тим, що в багатьох випадках вони забезпечують більш високий рівень ефективності як у порівнянні з ринком, так і об'єднанням у рамках великої корпорації [3].

Одним з різновидів гібридних організацій є субконтрактація. Хоча в ряді випадків проводяться торги, більшість субконтракторів вибирається в ході прямих переговорів. Навіть у тих випадках, коли контракти є короткостроковими, договірні відносини зазвичай є тривалими, оскільки замовник співпрацює з тими ж субконтракторами протягом багатьох років [3, 348].

Субконтрактація активно використовується в державній політиці як засіб підтримки малого і середнього бізнесу.

В Японії ще в 1956 році прийнято закон «Про запобігання затримок платежів за роботи, виконані за субконтрактацією». Відповідно до нього замовник зобов'язаний оплатити вартість отриманої продукції протягом 60 днів з дня поставки. Відповідно до закону «Про стимулювання субконтрактації малих і середніх підприємств» в регіонах Японії створені Асоціації сприяння розвитку субконтрактних відносин малих і середніх підприємств, а на загальнодержавному рівні – Національна асоціація, яка виконує координуючі функції.

У США для розвитку субконтрактації та більш активного залучення до неї малого бізнесу використовують державні замовлення. Згідно із законодавством США компанія, що одержала велике державне замовлення, зобов'язана частину його передати на сторону, залучаючи в якості субпідрядників малі фірми.

В Іспанії створено мережу з 29 бірж субконтрактів, що діють на базі торгово-промислових палат. Це сприяло розвитку малого й середнього виробничого бізнесу, промислового підйому країни [4].

З 2008 року за фінансової підтримки ЄС працює Європейська мережа підприємств (Enterprise Europe Network). Вона є найбільшою інформаційно-консультативною системою в Європі. Мережа включає 40 країн, у тому числі 27 країн ЄС, 600 організацій з підтримки й розвитку бізнесу: торгово-промислові палати, регіональні агентства розвитку, центри трансферу технологій тощо. Мережа допомагає малому та середньому бізнесу в пошуку нових ділових партнерів, в тому числі в рамках субконтрактації. З цією метою щороку організовується 70 тисяч ділових зустрічей. У червні 2011 року до Європейської мережі підприємств приєдналася Україна. Координатором став Український фонд підтримки підприємства.

Ще більш масштабну програму з розвитку субконтрактації з 80-х років XX століття здійснює ЮНІДО – Організація ООН з промислового розвитку. В її рамках створено мережу з 30 бірж субконтрактації та партнерства (Subcontracting and Partnership Exchange, SPX). Вони діють у багатьох країнах Азії і Африки. Так, у Китаї працюють 4 таких центри: в Пекіні, Шанхаї, Сіані і Чунціні. Центри SPX зазвичай створюються при торгово-промислових палатах, асоціаціях підприємців. У деяких країнах вони діють при державних структурах: агентствах з підтримки малого і середнього бізнесу, агентствах інвестиційного розвитку.

Фахівці центрів SPX збирають інформацію про виробничі можливості місцевих підприємств (обладнання, технології, вироблена продукція) і формують бази даних. Ця інформація надається великим компаніям, які шукають конкурентоспроможних місцевих постачальників.

Інший напрямок роботи центрів – бенчмаркінг. Фахівці порівнюють виробничі характеристики місцевої компанії з даними кращих компаній відповідної галузі з цієї країни та інших держав. Це дозволяє об'єктивно оцінити ефективність операційної діяльності фірми, її конкурентні позиції на національному, регіональному й глобальному рівнях. Така діагностика допомагає менеджменту виявити проблеми, які необхідно вирішити, і розробити план дій, необхідних для модернізації виробництва, підвищення його конкурентоспроможності. Центри SPX також надають підприємствам допомогу у вирішенні виявлених проблем: залученні інвестицій, пошуку необхідних технологій і обладнання тощо [5].

Субконтрактація активно використовувалася в економіці СРСР, що зіграло важливу роль в розвитку машинобудування та деяких інших галузей. Водночас ряд чинників знижували її ефективність. Кооперативні зв'язки здійснювалися переважно між підприємствами, що були підпорядковані одному міністерству або навіть главку. Так, Одеський завод прецизійних верстатів отримувал лиття з Куйбишева, від підприємства свого главку, хоча в Одесі було декілька підприємств, здатних виконати його замовлення.

Необхідні вузли, деталі можна було отримати не раніше ніж через рік-півтора. Адже їх потрібно

було включити в план на наступний рік. Частими були зриви поставок, оскільки в промисловості переважали великі підприємства, мало зацікавлені в невеликих замовленнях. Щоб зменшити залежність від недбайливих постачальників, підприємства прагнули самі забезпечити себе всім необхідним. Так, більшість машинобудівних підприємств виробляли для себе лиття, інструмент тощо. На багатьох із них до половини працівників були зайняті у допоміжних і обслуговуючих виробництвах.

Спроби планових органів підвищити продуктивність праці за рахунок поглиблення спеціалізації дали обмежений ефект. Так, у ряді регіонів з розвиненим машинобудуванням були збудовані заводи «Центроліт». Однак більша частина машинобудівних підприємств зберегла ливарні.

У результаті ринкових реформ в Україні виникли десятки тисяч малих і середніх підприємств. Це, а також свобода господарських зв'язків створили більш сприятливі умови для розвитку субконтрактації.

Водночас після розпаду СРСР виробничі зв'язки, що існували раніше, багато в чому були зруйновані, що стало однією з найважливіших причин особливої глибини кризових явищ у галузях, в яких була розвинена субконтрактація, насамперед у машинобудуванні.

Однак більшість новостворених підприємств не достатньо відомі за межами свого регіону. Для налагодження нових зв'язків необхідна державна підтримка. Так, у Білорусі цим займається Білоруський фонд фінансової підтримки підприємств. З 2015 року на сайті фонду формується база даних щодо підприємств-замовників, їх потреб, а також потенційних субконтракторів, їх виробничих можливостей. Однак більший інтерес становить досвід Росії, де за сприяння ЮНІДО в 1998 році створена система субконтрактації. Спочатку вона діяла в межах столиці, її фінансував уряд Москви в рамках Програми розвитку і підтримки малого підприємництва. Пізніше до неї включилися підприємства з більшості регіонів країни.

Система субконтрактації включає два головні елементи: центри субконтрактації та інформаційну систему, що розміщена на порталі інформаційної підтримки малого й середнього виробничого бізнесу (<http://www.subcontract.ru>).

Вона містить:

- базу даних виробничих можливостей підприємств;
- базу даних замовлень, інформацію щодо підприємств-замовників.

Усі бази даних виконані в єдиному форматі та об'єднані автоматизованою системою пошуку. Це забезпечує швидкий і зручний пошук партнерів за виробничою кооперацією, тобто як постачальників, так і замовників. У режимі on-line будь-який зареєстрований постачальник може ознайомитися з кресленнями і специфікаціями замовленої продукції, необхідним обсягом поставки, вимога-

ми до якості виробу і субпідрядника, а замовник – розмістити замовлення і підібрати постачальника. Реєстрація та робота в системі є безкоштовними. У системі субконтрактації бере участь більше 16 тисяч підприємств, станом на 25.01.2017 в інформаційній системі зареєстровано 3909 актуальних замовлень.

Також діють 28 регіональних центрів субконтрактації: в Російській Федерації, а також у Білорусі й Казахстані. Оскільки підприємства охочіше діляться інформацією з недержавними структурами, такі центри зазвичай створюються на базі торгово-промислових палат, фондів підтримки підприємства тощо. Центри об'єднані в некомерційну організацію – Національне партнерство розвитку субконтрактації. Центри консультують підприємства щодо роботи в системі, стежать за оновленням даних, здійснюють пошук інформації на замовлення підприємств.

Один із важливих напрямків їх роботи – біржі субконтрактів. Вони проводяться з ініціативи підприємств, зацікавлених у залученні кваліфікованих постачальників.

Формується технічне завдання, в якому зазначаються вимоги до продукції, що замовляється, до постачальників (географічне розташування, наявність сертифікованої системи менеджменту тощо), терміни поставки. Центр розсилає цю інформацію потенційним субпідрядникам. Ті, хто зацікавлений в отриманні певного замовлення, надсилає заявки на участь у переговорах, комерційні пропозиції за цінами і кваліфікаційні карти, в яких дається детальний опис виробничих можливостей підприємства, досвіду виконання подібних замовлень, системи управління якістю. На основі цієї інформації здійснюється попередній відбір. При необхідності проводиться додатковий аналіз фінансового стану постачальників та їх відносин з контрагентами. Після цього відкривається біржа субконтрактів. У ході неї протягом одного дня ведуться прямі переговори представників замовника з відібраними постачальниками. За їх результатами визначається виконавець замовлення. Проведення повного циклу робіт з підготовки і проведення біржі субконтрактів займає, як правило, два місяці.

Так, 26 травня 2016 року в Москві пройшла біржа субконтрактів, у рамках якої були розміщені замовлення 12 підприємств та відбулися 120 переговорів між замовниками та потенційними постачальниками [6].

Біржа субконтрактів дозволяє забезпечити економію часу і коштів на пошук кваліфікованих постачальників, економію коштів за рахунок конкурентних цін закупівлі, зниження ризику укладення договору з недобросовісною фірмою.

Кілька років тому центри субконтрактації діяли також у Латвії, Фінляндії, Вірменії, Таджикистані, Киргизькій Республіці. Однак авантюристичний зовнішньополітичний курс Кремля привів до згорання міжнародних економічних зв'язків Росії.

У кінці 2012 року в цій системі брало участь близько 500 українських підприємств. Активно працював центр субконтрактації в Луганській області (на базі місцевої торгово-промислової палати). Однак агресія Росії поклати край цим планам. Закрився і центр в Луганській області.

В Україні активно обговорюється необхідність проведення промислової політики. Світовий досвід свідчить: щоб така політика була ефективною, доцільно використовувати ті інструменти, які сприяють розвитку конкуренції, а не знищують або деформують конкурентне середовище. Одним з таких інструментів є підтримка субконтрактації.

Необхідно включитися до відповідної програми ЮНІДО і створити в нашій країні біржу субконтрактації та партнерства. Слід також активніше співпрацювати з Європейською мережею підприємств. Це буде сприяти більш активному залученню українських підприємств до міжнародних ланцюжків доданої вартості. Однак ще більш важливе завдання – розвиток кооперативних зв'язків між великими, середніми і малими підприємствами нашої країни. Для цього, використовуючи насамперед досвід Росії та Іспанії, потрібно створити систему субконтрактації всередині країни.

ВИСНОВКИ

Субконтрактація – важливий фактор підвищення конкурентоспроможності промисловості. Вона забезпечує більшу гнучкість виробничої системи, зростання продуктивності праці, економію витрат, розвиток малого й середнього бізнесу. Тому в ряді країн державні органи сприяють розвитку субконтрактації, цим активно займаються також ЮНІДО і ЄС.

Підтримка субконтрактації повинна стати важливим напрямом промислової політики України. Необхідно активно співпрацювати з ЮНІДО та Європейською мережею підприємств у цій сфері, а також створити національну систему субконтрактації.

CONCLUSIONS

Subcontracting is an important factor in increasing the competitiveness of the industry. It provides great flexibility of the production system, growth of labour productivity, cost savings, development of small and medium-sized businesses. Therefore the public authorities in some countries contribute to the development of subcontracting; it is also actively supported by the EU and UNIDO.

Support for subcontracting should become an important direction of industrial policy of Ukraine. It should be active cooperation with UNIDO and the European network of businesses in this area, as well as the creation of a national system of subcontracting.

29 листопада 2012 року автор статті брав участь у роботі круглого столу «Перспективи розвитку субконтрактних відносин в Україні», який був організо-

ваний Луганською регіональною торгово-промисловою палатою. Основним доповідачем був В.Лавров, виконавчий директор Національного партнерства розвитку субконтрактації. На круглому столі були присутні представники кількох регіональних торгово-промислових палат, які проявили інтерес до участі в системі субконтрактації. У той час А.Щербак працював в управлінні економіки Одеської міської ради та за дорученням керівництва міста вів з В.Лавровим переговори щодо створення центру субконтрактації в Одесі.

У вересні 2016 роки А.Щербак направив до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України листа, в якому описав російську систему субконтрактації і запропонував створити аналогічну в Україні. Незабаром отримав ввічливу відповідь, що пропозиція має певне практичне значення і буде використана при підготовці Стратегії розвитку промисловості до 2025 року. Схоже на те, що шановне міністерство розробляє чергову стратегію і йому ніколи займатися практичними питаннями підтримки реального сектора.

ЛІТЕРАТУРА

1. История Европы. Т.3. От средневековья к новому времени (конец XV – первая половина XVII в.) – М.: Наука, 1993. – 656 с.
2. La sous-traitance en Europe. – Midest 2015. Paris [Electronic source]. – Access: <https://www.midest.com/fr/Presse/Notes-de-conjoncture/>.
3. Menard C. The Economics of Hybrid Organizations [Electronic source]. – / С. Menard // Journal of Institutional and Theoretical Economics. – 2004. – № 160 (3) – P. 345–376. – Access. – <http://www.dse.univr.it/documenti/occorrenzains/matdid/matdid425733.pdf>
4. Литовченко И. Л., Хмельярова Я. А. Субконтрактация: международный опыт применения [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5349>
5. Establishing a Subcontracting and Partnership Exchange (SPX) Centre. An implementation guide. – UNIDO, Vienna, 2013 – 65p. [Electronic source]. – Access. – <https://www.unido.org/spx.html>
6. Межрегиональная биржа субконтрактов в Москве, 26 мая 2016 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.yarcs.yartpp.ru/birzha_msk2016.htm

REFERENCES

1. Istorija Evropy. Ot srednevekov'ja k novomu vremeni [The history of Europe. From the Middle Ages to modern times]. Moscow, Nauka, 1993, 656 p. [in Russian].
2. La sous-traitance en Europe. Midest 2015. Paris. Available at: <https://www.midest.com/fr/Presse/Notes-de-conjoncture> [in French].
3. Menard C. The Economics of Hybrid Organizations. Journal of Institutional and Theoretical Economics, 2004, no. 160 (3), pp. 345-376. Available at: <http://www.dse.univr.it/documenti/occorrenzains/matdid/matdid425733.pdf>.
4. Litovchenko I.L., Hmeljarova Ja.A. Subkontraktacija: mezh-dunarodnyj opyt primenenija [Subcontracting: the international experience]. Available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5349> [in Russian].
5. Establishing a Subcontracting and Partnership Exchange (SPX) Centre. An implementation guide. UNIDO, Vienna, 2013, 65p. Available at: <https://www.unido.org/spx.html>.
6. Mezhrregional'naja birzha subkontraktov v Moskve, 26 maja 2016 [Interregional subcontracts exchange in Moscow, May 26, 2016]. Available at: http://www.yarcs.yartpp.ru/birzha_msk2016.htm.